

Hadirégészet

A háborúk régészete

5

A pécsi Janus Pannonius Múzeum (JPM), a Pécsi Tudományegyetem (PTE) és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) fémdektoros keresése a mohácsi csata központi helyszínén

Négyesi Lajos

A háború régészete a történelem legtragikusabb eseményeinek nyomait kutatja. Paradox módon ezeknek a szenvedést és halált hozó időszakoknak emlékét őrizte meg leginkább a történetírás, és a terepkutató számára is az erőszak és pusztulás hagyja a legtöbb nyomot. A történelem a háborúk története.

A régészet a kezdetektől fogva szembesül a háborúk nyomával, de a modern hadirégészet kezdetét 1983-ra datálhatjuk, amikor a Little Bighorn-i Nemzeti Emlékpark főfelügyelője felkérte Richard Alan Fox régészt, hogy kezdjen kutatásokat az indiánok és a rezervátumba kényszerítésükre küldött 7. lovasezred között 1876. június 26-án lezajlott csata helyszínén. Fox az első terepbemjárások után rábeszélte Douglas D. Scottot, a nemzeti emlékpark kutatási részlegének vezetőjét, hogy indítsanak átfogó vizsgálatokat a területen annak érdekében, hogy választ találjanak arra a kérdésre, mi történt a Yellowstone-folyó felett magasodó dombokon. A csata döntő mozzanatáról ugyanis nem maradtak fenn hiteles források, mivel a 7. lovasezred Custer parancsnok vezeté-

sével harcoló katonáit a szíu és csejen indiánok mind egy szálig megölték. A kutatás kiterjedt az elesettek sírjainak régészeti feltárására, valamint a terep műszeres átvizsgálására, amelybe amatőr fémkeresősöket is bevontak, akik képesek voltak a nagy kiterjedésű területen megkeresni az összecsapás során elszóródott apró fémtárgyakat. A leletanyag elemzésébe kiváló törvényszéki antropológusok, fegyverszakértők, történészek kapcsolódtak be. Az alkalmazott módszerek a régészeti kutatások területén újdonságot jelentettek, azonban a többségük a bűnügyi helyszínelések során régóta bevált eljárás volt. Az eredményes kutatás tisztázta a Little Bighorn-i csata homályos részleteit, egyben megteremtette a csatatérkutatás módszerét.

A különbséget nem a módszerek, hanem a szemlélet jelenti. Douglas Scott nem elégedett meg azzal, hogy a történeti forrás alapján azonosított helyszínen az eseményhez kapcsolható leleteket gyűjtsön, hanem igyekezett értelmezni a nyomokat. Nem kellett járatlan úton haladnia, „csak” a bűnügyi helyszínelők módszereit alkalmazni egy történelmi eseményre. Az előkerülő töltényhüvelyek jelezték a lövés leadásának helyét, megállapítható volt a fegyver típusa is, amelyhez használták. A fegyverszakértői vizsgálat alapján sok esetben még azt is sikerült elkülöníteni, hogy melyik hüvelyek származnak ugyanabból a fegyverből. Ez alapján a leletképen követhető volt a harcos mozgása. Mivel a katonák azonos típusú fegyvert használtak, el lehetett különíteni a két fél manővereit. A terepelemzés, fegyverszakértői és orvosszakértői vizsgálatok eredményeként sikerült választ adni az ütközettel kapcsolatos kérdésekre. Ez jelenti a kutatói szemlélet újszerűségét, amikor a terepi jelenségekben egy esemény nyomait keressük és értelmezzük, ezzel a levéltári források mellett egy új forráscsoportot tárunk fel, ami lehetőséget ad új információk feltárára és a forráskritikára.

Példája nyomán több összecsapás helyszínén indultak kutatások, és egyre többen ismerték fel, hogy a csaták régészeti szempontból fontos információk feltárára adnak lehetőséget. Az egyik legfontosabb tényező, hogy a harc során az adott kor anyagi kultúrájának csúcsát jelentő tárgyak szóródnak, melyek egyedülálló módon napra pontosan datálhatók. Ez alapján az egyes tárgytípusok, kiemelten a fegyverek fejlődéstörténete pontosan felvázolható, ami lehetőséget ad más lelőhelyek datálására. A csaták a történelem legjobban dokumentált eseményei, ezért a kutatások során, a régészetben szokatlan módon, fontos szerepet kap az írott források felhasználása. A történeti kutatások során fogalmazódnak meg azok a kérdések, melyekre a terepkutatás adhat választ,

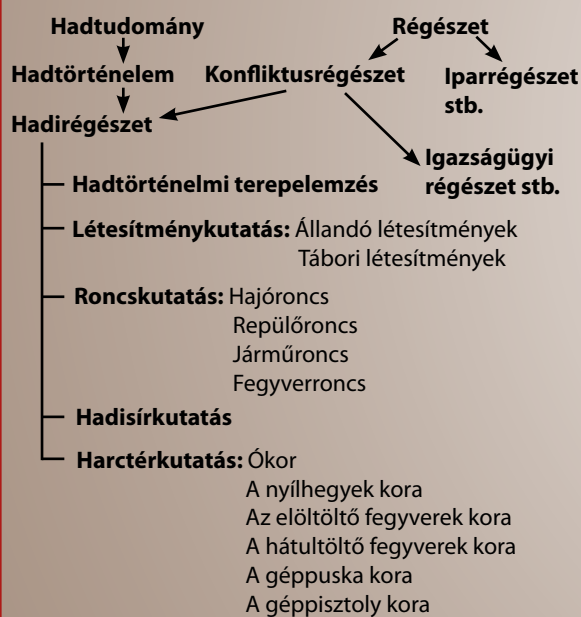
azonban a terepmunka során feltárt információk értelmezése a források tükrében lehet igazán hiteles. A terep a történeti kutatás egyik forrásává lép elő, emellett támogatja az írott források forráskritikáját.

A csataterkutatás elterjedését elősegítette, hogy a csaták a népek történelmében nagy jelentőségű események, így a kutatásuk fokozott figyelmet kap. A hagyományos szemlélettel szemben, mely a régészeti módszerek alkalmazását a forráshiányos történelmi korok kutatásánál tartja indokoltnak, a csataterkutatás bizonyította, hogy a régészet meghatározó szerepet játszhat a források alapján rekonstruálható eseményeknél is. Sikerrel csak azok a csaták kutathatók, melyekről a terepi nyomok értelmezéséhez elegendő forrással rendelkezünk. Scott a csataterkutatás elméleti kérdéseinél rendszerint kiemeli, hogy a régészetben megjelent egy új irányzat, a történeti régészet. Amikor az írott források ilyen nagymértékben támogatják a régészeti munkát, egy idő után nem pusztán a terepi nyomok értelmezéséhez keresnek adatokat a szakemberek, hanem a levéltári források elemzése alapján választják ki a kutatási területet és a dokumentumokban leírt jelenségek megtalálására törekednek. A hadirégészet művelőjét a kutatások többségében, terepkutató történésznek kell tekintenünk.

Little Bighorn

A hadirégészet helye és összetevői

A hadirégészet a tudományos kutatói szemlélet és az alkalmazott kutatási módszerek együttes rendszere, ami képes a terepen új tudományos információkat feltárni a hadtörténelem számára. A kutatás célja és az alkalmazott módszerek alapján a hadirégészet az alábbi kutatási területeket foglalja magában:

- hadtörténelmi terepelemzés;
- építménykutatás;
- roncskutatás;
- hadisírkutatás;
- harctérkutatás.

Magyarországon elsőként a mohácsi síkon a csata 400. évfordulóján kezdődtek tudományos igényű kutatások. Gergely Endre, a Hadtörténeti Múzeum munkatársa terepbejárásokat és ásatásokat végzett az említett területen, de fáradozása nem hozott eredményt. 1959-ben Papp László, a pécsi Janus Pannoniusz Múzeum régésze folytatta a terepbejárásokat és feltárásokat. Legjelentősebb felfedezése az első két tömegsír feltárása volt, melyek az első kézzel fogható nyomai voltak a csatának. 1971-ig hagyományos régészeti módszerekkel – kutatóárok, szondázások –, több helyen honvédségi segéderővel, Sátorhelytől délre pedig a Mafilm talajgyaluja igénybevételével vizsgáltatott át több tízezer négyzetmétert, de az összecsapás helyszínét nem sikerült azonosítania.

A továbblépést annak felismerése hozta, hogy a csatateret jelző leletek, elsősorban azok az apró fémből készült tárgyak, melyek a harc során szóródnak el, nem jelentenek értéket a zsákmánygyűjtőknek, és évszázadokkal később is a felszínközeli bolygatott rétegben találhatóak. Ezek felkutatására a különböző fémkereső műszerek jelentik a legjobb eszközt, azonban nem a tárgyak kigyűjtése a cél, hanem a lokalizálásuk. Az ólomlövedékek, nyílhegyek, csatok, veretek, pénzérmék elhelyezkedése egy sajátos mintázatot követ, ami leképezi az összecsapás eseményeit. A háborúban a hadseregek alkalmazása a csatateret a taktika szabályait követi, ami rekonstruálható az írott forrásokból, és azonosítható a terepen feltárt nyomok alapján. Az utóbbi két évtizedben a szemléletváltásnak köszönhetően több magyarországi csatateret folyó eredményes kutatás, ami értékes információkat adott a hadtörténeti kutatás számára is.

A terepkutatások során nem feledkezhetünk meg a tiszteletről, alázatról és alaposágról. A hadirégészet mindegyik területe szorosan kötődik emberi sorsokhoz, gyakran tragédiákhoz, ami tiszteletet kell, hogy ébresszen.

Az alázat azt jelzi, hogy felismertük a terepmunka nehézségét, hiszen többnyire hiányos források alapján próbáljuk megtalálni azt a kevés nyomot, ami évtizedek, évszázadok elmúltával még fellelhető. Az írászattól nézve sok minden egyszerűnek tűnhet, de a terepen hamar rá kell döbbernünk, hogy még akkor sem biztos, hogy megtaláljuk a nyomokat, ha

azok ott vannak. A siker feltétele az alapos előkészítő munka, hogy ne a helyszínen kelljen improvizálni és megfelelő előkészítéssel elkerülhető problémákat megoldani, mert ez az érdemi munkától vonja el a figyelmünket. Jól kiérlelt koncepció alapján kell a kutatást elkezdni, kellő kitartással és türelemmel, hiszen a siker csak ritkán jelentkezik azonnal, de nem szabad túlságosan mereven ragaszkodni az elképzelésünkhöz. Az eredményeket folyamatosan értékelve keressük a siker vagy sikertelenség okát. A nem ugyanolyan értékes információ, mint az igen, hiszen oka van annak, ha a logikusan felépített, hiteles forrásokon alapuló koncepció nem „ül” a terepen. Lehet, hogy a forrással van gond, vagy szemléletet kell váltani, de az sem kizárt, hogy megsemmisültek a nyomok. Bármilyen lesz a végeredmény, az fontos, új információ, ami hitelesen dokumentálva a tudományt gazdagítja.

Mohácsi tömegsír

Little Bighorn csatater, nemzeti emlékhely